

Ochrana osob omezených na svobodě

Veřejný ochránce práv působí rovněž jako tzv. národní preventivní mechanismus.¹ Úkolem ochránce je tedy provádět systematické preventivní návštěvy všech míst a zařízení, kde se nacházejí nebo mohou nacházet osoby omezené na svobodě.

1. Která místa a zařízení veřejný ochránce práv systematicky navštěvuje?

Zařízení, ve kterých jsou prováděny návštěvy, jsou různorodá. Určující je skutečnost faktického omezení svobody člověka. Jedná se o zařízení veřejná (státní) i soukromá; osoby jsou v nich umístěny na základě soudního či jiného rozhodnutí orgánu veřejné moci (např. věznice, policejní cely, výchovné ústavy) nebo je jejich omezení na svobodě důsledkem závislosti na poskytované péči (např. domovy pro seniory, léčebny dlouhodobě nemocných).

Konkrétně se jedná o tato zařízení:

- vězeňská zařízení, tj. věznice, vazební věznice a ústavy pro výkon zabezpečovací detence,
- policejní cely a podobná místa sloužící k umístění zatčených, zadržovaných, předvedených nebo zajištěných osob,
- zařízení, v nichž se vykonává ochranná nebo ústavní výchova, tj. diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy,
- zařízení pro zajištění cizinců sloužící k zajištění cizinců za účelem správního vyhoštění,
- azylová zařízení pro cizince,
- zařízení sociálních služeb, a to zejména zařízení, která poskytují pobytové služby (domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem, azylové domy, chráněné bydlení, týdenní stacionáře, domy na půli cesty),
- zdravotnická zařízení, tj. zejména léčebné ústavy (včetně psychiatrických léčeben a léčeben dlouhodobě nemocných), dále tzv. zvláštní dětská zařízení, tj. kojenecké ústavy, dětské domovy a jesle, pečující o děti do tří let věku, ale i nemocnice (zejména oddělení poskytující lůžkovou péči, jejich uzavřená oddělení) a další zdravotnická zařízení, jako jsou protialkoholní záchytné stanice či hospicy,
- zařízení sociálně-právní ochrany dětí, tj. zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc,
- veřejná zařízení pro přežití obyvatelstva za krizových situací.

2. Co je účelem návštěv?

Při návštěvách v zařízeních ochránce zjišťuje, jak je s osobami omezenými na svobodě zacházeno, snaží se zajistit respektování jejich základních práv a posílit jejich ochranu před tzv. špatným zacházením ze strany konkrétního zařízení.

Špatným zacházením je třeba rozumět jednání, které nerespektuje lidskou důstojnost. Podle míry zásahu do lidské důstojnosti, nebo dokonce do tělesné integrity, může mít špatné zacházení konkrétně podobu mučení, krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání, neúcty k člověku a jeho právům, nerespektování jeho sociální autonomie, soukromí nebo práva na spoluúčast v procesu rozhodování o jeho vlastním životě či zneužívání závislosti na poskytované péči nebo její prohlubování. Formálně může špatné zacházení spočívat nejen v porušování základních práv garantovaných Listinou základních práv a svobod nebo mezinárodními úmluvami či v překračování zákonů a podzákoných právních předpisů, ale i v neplnění více či méně závazných instrukcí, pokynů, popřípadě standardů kvality zacházení, podpory a péče a dobré praxe.

¹ K jeho vytvoření se Česká republika zavázala přijetím Opčního protokolu k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 78/2006 Sb. m. s.).

3. Jakým způsobem veřejný ochránce práv návštěvy provádí?

Jde o návštěvy systematické, pravidelné a s preventivním zaměřením, které jsou vykonávány podle určitého předem sestaveného plánu na konkrétní časový úsek. Ochránce a zaměstnanci Kanceláře veřejného ochránce práv, které ochránce pověří, jsou oprávněni, a to i bez předchozího ohlášení, navštívit kterékoliv zařízení podle své volby, hovořit o samotě s osobami, které si vyberou, prohlédnout si jakýkoliv prostor v zařízení, studovat spisy a jiné písemnosti, klást otázky, hodnotit či kritizovat. Ochránce má ze zákona rovněž oprávnění bez souhlasu pacienta nahlížet do zdravotnické dokumentace.² Zárukou odbornosti a kvality zjištění jsou také spolupracovníci z praxe (z oblasti poskytování sociálních služeb, lékaři specialisté, zdravotní sestry, speciální pedagogové, psychologové atd.), kteří bývají k návštěvám přizváni.

Po provedené návštěvě vypracuje ochránce zprávu s doporučeními nebo s návrhy opatření k nápravě, kterou zašle zařízení (případně jeho zřizovateli či příslušnému úřadu) k vyjádření. Svou autoritou a argumentací se ochránce snaží uvedené subjekty přimět k nápravě nežádoucího stavu. Pokud zařízení, zřizovatel či příslušný úřad doporučení ochránce neakceptuje, může se ochránce obrátit na nadřízený úřad a nadto celou věc medializovat.

4. Zveřejňuje ochránce svá zjištění?

Veřejný ochránce práv zveřejňuje svá souhrnná zjištění ve zprávách z návštěv zařízení určitého typu. V nich hodnotí aktuální stav, systémové i konkrétní nedostatky, uvádí příklady dobré praxe a vyzývá odpovědné orgány k nápravě či změně právní úpravy. Na základě svých poznatků formuluje též standardy zacházení s osobami, které by měly být jednotlivými typy zařízení dodržovány.

V roce 2013 začal ochránce rovněž zveřejňovat stručné informace z návštěv konkrétních zařízení, obsahující jak zjištěné nedostatky, tak dobrou praxi zařízení. Souhrnné zprávy i informace z konkrétních návštěv jsou zveřejňovány na internetové adrese www.ochrance.cz.

5. A co prošetřování stížností poukazujících na špatné zacházení?

Ochránce obecně prošetřuje stížnosti osob na činnost (nebo nečinnost) úřadů a dalších institucí vykonávajících státní správu a těch, které jsou uvedeny v zákoně o veřejném ochránci práv. Do takto vymezené působnosti spadají i stížnosti osob omezených na svobodě orgánem veřejné moci nacházejících se např. ve věznicích, dětských domovech, výchovných ústavech, zařízeních pro zajištění cizinců nebo zařízeních, kde se vykonává ochranné léčení.

Veřejný ochránce práv však není oprávněn prošetřovat individuální stížnosti osob, které se nacházejí v zařízeních sociálních služeb a zdravotnických zařízeních, neboť v těchto zařízeních pobývají na základě svého souhlasu (smlouva o poskytnutí sociální služby, souhlas s hospitalizací). Ochránce ovšem takto získané poznatky zohledňuje při sestavování plánu systematických návštěv.

² Jestliže je to v zájmu pacienta nebo jestliže je to potřebné pro účel systematické návštěvy; ustanovení § 65 odst. 2 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.